

Regulace náhradního mateřství v ČR: expertní názor

Regulation of surrogacy in the Czech Republic: expert opinion

Hana Konečná – Pavel Charamza – Lukáš Prudil – David Rumpík – Roman Svatoš

Abstract: Interest in surrogacy in the world is growing, almost pushing out interest in adoptions. Due to the increasing interest in the procedure, the problems arising from non-regulation and the international dimension of the procedure – the Czech Republic is a very important destination for patients from all over the world for good access to assisted reproductive procedures – is necessary to legally anchor the surrogacy. This text is one of the key results of the three-year research project *Surrogate motherhood in the Czech Republic: legal, psychosocial and ethical analysis*, which aimed to identify and analyze problems related to surrogacy in Czech legislation.

Key words: surrogacy – regulation – expert opinion

Abstrakt: Zájem o náhradní mateřství ve světě roste geometrickou řadou, téměř vytlačuje zájem o adopce. Vzhledem ke zvyšujícímu se zájmu o proceduru, k problémům vyplývajícím z neregulace a vzhledem k mezinárodní dimenzi procedury – ČR je velmi významnou destinací pro pacienty z celého světa pro dobrý přístup k procedurám asistované reprodukce s dárcovskými gametami – je nutné náhradní mateřství legislativně ukotvit. Předložený text je jedním z klíčových výsledků tříletého výzkumného projektu *Náhradní mateřství v ČR: právní, psychosociální a etická analýza*, jehož cílem bylo identifikovat problémy související s procedurou, analyzovat je a na základě analýz poskytnout nejlepší možné odborné podklady pro ukotvení nebo zamítnutí institutu „náhradního mateřství“ v české legislativě.

Klíčová slova: náhradní mateřství – regulace – expertní názor

ÚVOD

Zájem o náhradní mateřství ve světě roste geometrickou řadou, téměř vytlačuje zájem o mezinárodní adopce. Od roku 2004 do roku 2017 poklesl počet mezinárodních adopcí o 80 %, z 45 483 (2004) na 9 387 (2017). Zato nárůst náhradních mateřství je 1000%, odhad je teď kolem 20 000 narozených dětí za rok.¹ Tento trend se nevyhýbá ani České republice. Podle brněnské advokátní kanceláře, která byla donedávna výlučným právním konzultantem pro tuto proceduru v ČR,² se počty zájemců o náhradní mateřství strmě navyšují, od jednotlivých žadatelů v roce 2009 po několik žadatelů za týden v roce 2019. Dříve se o možnost náhradního mateřství v ČR zajímaly pouze české heterosexuální páry v reprodukčním věku s medicínským důvodem nemožnosti počít a porodit dítě (např. ženy s Mayer-Rokitansky-Küster-Hauser syndromem, po hysterektomii), nyní se objevují mezi zájemci i homosexuální páry, single osoby, cizinci. Zároveň roste počet kandidátek na náhradní matky, které jsou v obtížné finanční či osobní situaci, a kandidátek, které se rozhodnou stát náhradními matkami opakovaně. Od roku 2009 do roku 2018 bylo náhradními matkami předáno zájemcům přes zmíněnou brněnskou advokátní kancelář 103 dětí, ale reálné počty jsou mnohem vyšší, protože kancelář ztratila svou původní exkluzivitu. Společnost proceduru akceptovala nebo přinejmenším nemá snahu ji kriminalizovat,³ a tak i další advokátní kanceláře našly odvahu a své cesty, jak poskytovat v této oblasti své služby.

Pravděpodobně jako první, jistě ale jako první oficiálně, začala proceduru provádět Klinika reprodukční medicíny a gynekologie ve Zlíně. Své čtrnáctileté zkušenosti soustřeďuje v souhrnném článku *Gestational surrogacy in the Czech Republic*,⁴ kde píše: „Do naší studie bylo zahrnuto 75 žen žádajících o mateřství a 82 náhradních matek. [...] Anonymizovaná data jsou získána o 130 cyklech gestačního náhradního mateřství z let 2004–2017 přímo z databáze kliniky. [...] Dosáhli jsme 57 (43,9 %) těhotenství a 42 (32,3 %) porodů živého dítěte. Nejčastější indikací pro proceduru byla absence nebo poškození dělohy (65 %), dále zdravotní stav vylučující těhotenství (23 %) a opakovaně neúspěšné cykly asistované reprodukce nebo spontánní potraty (12 %). [...] [P]ři této léčbě je nezbytné dodržovat lékařské indikace a doporučení odborníka.“

Vzhledem ke zvyšujícímu se zájmu o proceduru, k problémům vyplývajícím z neregulace a vzhledem k mezinárodní dimenzi procedury – ČR je velmi významnou destinací pro pacienty z celého světa pro dobrý přístup k procedurám asistované reprodukce s dárcovskými gametami (až 90 % cyklů

¹ FENTON-GLYNN, C. Adoption and surrogacy – two sides of the same coin? Mezinárodní konference *Cesta za rodinou – Příběhy mezinárodní adopce. Právo, trendy a zkušenosti*. Brno, 15.–16. 5. 2019.

² KONEČNÁ, H. – HONZOVÁ, I. – PRUDIL, L. – PRUDILOVÁ, L. – ZEMANDLOVÁ, A. – MICHELOVÁ, E. – RUMPÍKOVÁ, T. – RUMPÍK, D. Surrogacy in the Czech Republic from the point of view of the law office: experience for the years 2009–2018. *Poster – 35th Annual Meeting of European Society of Human Reproduction and Embryology*. Vídeň, červen 2019.

³ DOSKOČIL, O. „Any surrogate mothers?“ A Debate on surrogacy in internet discussion forums. *Human Affairs – Postdisciplinary Humanities & Social Sciences Quarterly*. 2020, Vol. 30, Iss. 1, s. 10–26.

⁴ RUMPÍK, D. – RUMPÍKOVÁ, T. – POHANKA, M. – VENTRUBA, P. – BELAŠKOVÁ, S. Gestational surrogacy in the Czech Republic. *Biomedical Papers*. 2019, Vol. 163, Iss. 2, s. 155-160.

s darovanými vajíčky podstupují cizinci, viz údaje Národního registru asistované reprodukce⁵ NRAR) – je nutné náhradní mateřství legislativně ukotvit. Předložený text je jedním z klíčových výsledků končícího tříletého výzkumného projektu *Náhradní mateřství v ČR: právní, psychosociální a etická analýza*, jehož cílem bylo identifikovat problémy související s procedurou, analyzovat je a na základě analýz poskytnout nejlepší možné odborné podklady pro ukotvení nebo zamítnutí institutu „náhradního mateřství“ (dále též jako „NM“) v české legislativě.

Dílčí analýzy, z nichž naše doporučení vychází, již byly publikovány. Týkaly se např. způsobů hledání náhradní matky,⁶ požadavků na náhradní matku,⁷ trestněprávních a rodinněprávních problémů,⁸ přístupu k proceduře,⁹ její akceptovatelnosti procedury širokou veřejností,¹⁰ analýzou cyklů provedených jedním centrem asistované reprodukce v ČR za posledních deset let,¹¹ úlohou zprostředkovatelských agentur,¹² odpovědností za provádění procedury,¹³ anonymitě v *3rd-party reproduction*,¹⁴ další jsou v recenzním řízení či se dokončují (např. problematika alternativních rodin vzniklých díky asistované reprodukci, přehled cyklů náhradního mateřství v ČR za posledních 10 let z pohledu advokátní kanceláře).

Tento článek formuluje doporučení legislativy v České republice.

⁵ Údaje za jednotlivé roky lze nalézt na webu Ústavu zdravotnických informací a statistiky zde: <https://www.uzis.cz/index.php?pg=vystupy--tematicke-rady&id=965>.

⁶ NOVÁKOVÁ, K. – KONEČNÁ, H. – SUDOVÁ, M. Náhradní mateřství v České republice: způsoby hledání náhradní matky. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. 2018, Vol. 8, No. 2, s. 32–42.

⁷ KONEČNÁ, H. et al. Kritéria pro výběr náhradní matky. *Česká gynekologie*. 2019, roč. 84, č. 1, s. 28–32.

⁸ SVATOŠ, R. – KONEČNÁ, H. Náhradní mateřství v trestněprávních konsekvencích. *Trestněprávní revue*. 2019, č. 1, s. 7–13; SVATOŠ, R. – KONEČNÁ, H. Surrogacy with respect to criminal law. *The Lawyer Quarterly*. 2019, Vol. 9, No. 3, s. 197–212; KONEČNÁ, H. – SVATOŠ, R. Issues in determining parenthood in „surrogacy“. *Human Affairs*. 2019, Vol. 29, Iss. 2, s. 129–144; HONZOVÁ, I. – PRUDIL, L. – ZEMANDLOVÁ, A. – PRUDILOVÁ, L. Selected legal aspects of surrogacy. *Human Affairs*. 2020, Vol. 30, Iss. 1, s. 38–46.

⁹ KONEČNÁ, H. – NOVÁKOVÁ, K. Access to medically assisted reproduction for legal persons: Possible? *Ethics and Bioethics (in Central Europe)*. 2018, Vol. 8, Iss. 1–2, s. 109–120.

¹⁰ DOSKOČIL, O. „Any surrogate mothers?“ A Debate on surrogacy in internet discussion forums. *Human Affairs*. 2020, Vol. 30, Iss. 1, s. 10–26.

¹¹ RUMPÍK, D. – RUMPÍKOVÁ, T. – POHANKA, M. – VENTRUBA, P. – BELAŠKOVÁ, S. Gestational surrogacy in the Czech Republic. *Biomedical Papers*. 2019, Vol. 163, Iss. 2, s. 155–160.

¹² ŠVESTKOVÁ, R. – KONEČNÁ, H. – SVATOŠ, R. Legal position of an agency intermediating surrogacy in the Czech Republic. *The Lawyer Quarterly*. 2020, Vol. 10, No. 2, s. 92–105.

¹³ KONEČNÁ, H. – SVATOŠ, R. Sdílená odpovědnost v proceduře náhradního mateřství. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. 2018, Vol. 8, No. 3, s. 54–67; KONEČNÁ, H. – NOVÁKOVÁ, K. – PRUDIL, L. – HONZOVÁ, I. – PRUDILOVÁ, L. Náhradní mateřství: stav v České republice a odpovědnost praktického lékaře. *Praktický lékař*. 2018, roč. 98, č. 6, s. 270–274.

¹⁴ RUMPÍKOVÁ, T. – OBORNÁ, I. – BELAŠKOVÁ, S. – KONEČNÁ, H. – RUMPÍK, D. The attitudes of IVF patients treated in the Czech Republic towards informing children born after gamete donation. *Biomedical Papers*. 2018, Vol. 162, Iss. 1, s. 26–31; KONEČNÁ, H. et al. Rodičem kdykoliv a jakkoliv? Průvodce asistovanou reprodukcí a náhradní rodinnou péčí. Praha: Mladá fronta, 2017; KONEČNÁ, H. Anonymita v dárcovství gamet. *Gynekologie a porodnictví*. 2019, roč. 3, č. 4, s. 239–243.

1. LEGISLATIVA

Právní úprava NM je napříč legislativami velmi různorodá. Některé země NM považují za nelegální (např. Francie, Německo, Španělsko), jiné je naopak povolují a konkrétní praxi upravují zákonem (např. Izrael, Velká Británie, Řecko, nejnověji od roku 2017 Portugalsko) – viz bližší informace v našich dalších článcích.¹⁵ Třetí skupinou zemí, do které spadá i ČR, jsou státy, které NM neregulují zákonem. Asistovanou reprodukci řeší v ČR především zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách. Ten v § 10 ustanovuje povinnost poskytovatele „zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce“. Explicitně NM zmiňuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, (§ 804): „Osvojení je vyloučeno mezi osobami příbuznými v přímé linii a sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.“ Sekce asistované reprodukce České gynekologické a porodnické společnosti ČLS JEP (dále jen „ČGPS“) vydala v roce 2012 doporučení, aby se neprovádělo NM s darovanými gametami, aby se NM provádělo výhradně ze zdravotních důvodů (absence dělohy či její vážná dysfunkce nebo primární nemoc ženy-žadatelky, zabraňující jí podstoupit bezpečné těhotenství a porod) a aby se neimplantovalo více než jedno embryo. V roce 2016 vydala další, a to koho akceptovat jako náhradní matku. V souladu se zákonem č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, nesmí její věk překročit 49 let, musí mít občanství ČR, a musí předložit tyto dokumenty: vyjádření registrujícího gynekologa; vyjádření registrujícího praktického lékaře, případně dalších specialistů; výsledky psychologického vyšetření; potvrzení o poučení právníkem o všech právních souvislostech procedury. Doporučení však nejsou právně závazná a centra asistované reprodukce otevřeně přiznávají, že je nedodržují.¹⁶

2. METODY A CÍLE PRÁCE

V celém výzkumném projektu jsme využili velmi různé metody získávání dat (studium zdravotnické dokumentace, dokumentace právníků poskytujících konzultace zájemcům o náhradní mateřství, potenciálním náhradním matkám a poskytovatelům léčby, dále nejrůznější statistiky, odborné texty, zprávy v médiích, rozhovory, pozorování, e-mailovou korespondenci, internetové chaty...). Metodami zpracování dat byly kromě kvalitativních analýz nejrůznějších textů a zápisů i statistické metody.

Pro vytvoření legislativních doporučení bylo nutné učinit tyto kroky:

- 1) Na základě analýz (identifikace problémů a jejich možná řešení) jsme vytvořili dotazník pro členy výzkumného týmu, tedy experty na danou problematiku. Respondenti měli možnost vybrat si z nabízených odpovědí (často si mohli vybrat více možností) a měli

¹⁵ SVATOŠ, R. – KONEČNÁ, H. Surrogacy with respect to criminal law. *The Lawyer Quarterly*. 2019, Vol. 9, No. 3, s. 197–212; KONEČNÁ, H. – SVATOŠ, R. Issues in determining parenthood in „surrogacy“. *Human Affairs*. 2019, Vol. 29, Iss. 2, s. 129–144; HONZOVÁ, I. – PRUDIL, L. – ZEMANDLOVÁ A. – PRUDILOVÁ, L. Selected legal aspects of surrogacy. *Human Affairs*. 2020, Vol. 30, Iss. 1, s. 38–46.

¹⁶ JAROŠOVÁ, R. Náhradní mateřství s darovanými oocyty. *Konference Neonatologie v Motole*. 25. 4. 2019.

možnost navrhnout další možnost či svou volbu okomentovat. Položky dotazníku odpovídají bodům v kapitole 3. Výsledky.

- 2) Vyplnění dotazníku členy týmu. Respondenty tedy byli v tomto případě sami výzkumníci, protože je u nich důvodný předpoklad, že se v problematice velmi dobře orientují. Členy týmu jsou dva lékaři, kteří náhradní mateřství v ČR poskytují otevřeně dlouhou dobu a mají asi největší skupinu pacientů, tři právníci, kteří dlouhodobě poskytují konzultace zájemcům, náhradním matkám či poskytovatelům v ČR, jeden právník – odborník na trestní právo, jedna psycholožka – odbornice na psychosociální a etické problémy NM, léta se angažující v patientských organizacích, jedna sociální pracovnice, odbornice na náhradní rodinnou péči (dítě se v NM předává prostřednictvím osvojení), jedna psycholožka zabývající se možnostmi rodičovství u vážně nemocných osob, jeden etik. Bylo by jistě zajímavé dát do souvislosti roli v náhradním mateřství s názorem na legislativu. Protože se však dá poměrně snadno jmenovitě dohledat, kdo tvořil výzkumný tým, této analytické možnosti jsme nevyužili kvůli zachování nejvyššího dosažitelného stupně ochrany respondentů. Jen hlavní řešitelka mohla zjistit, kdo a jak dotazník vyplnil. Mailem přijaté vyplněné dotazníky označila čísla a předala matematikovi. Nutno připustit, že polovina respondentů je v konfliktu zájmů – náhradní mateřství jim nějak přináší zisk, mohou mít zájem na určitém druhu regulace. Na potenciální konflikt zájmů jsme ovšem upozorňovali už v návrhu projektu. Jsme přesvědčeni, že riziko je vyváženo tím, že na projektu pracovali lidi, kteří mají jako jediní v ČR s procedurou bohaté mnohaleté zkušenosti.
- 3) Analýza vyplněných dotazníků. Vzhledem k malému počtu dotazníků se jednalo o kvalitativní vyhodnocení bez použití hlubších matematicko-statistických metod. Jednalo se primárně o kontingenční tabulky pro jednotlivé otázky dotazníku. V místech, kde se otázky kontextově doplňovaly, byla kvantifikace provedena v překřížení odpovědí na obě otázky pro zpřesnění pohledu. Pokud byla odpověď v dotazníku doplněna slovním vyjádřením, bylo toto explicitně zvýrazněno pod zpracováním příslušné otázky, a to zejména proto, aby bylo zpřesněno vyznění odpovědi oproti pouhému „kódu“.
- 4) Analýza ukázala nedokonalost designu dotazníku. Respondenti, kteří doporučují proceduru explicitně zakázat, se totiž nevyjadřovali ke způsobu možné regulace, což mělo svou logiku: je-li pro mne procedura nepřijatelná jako taková, proč se vyjadřovat k situaci „co by, kdyby“. Jenže úplné zmizení jejich názoru snižuje validitu návrhů regulace, závěry přece stojí na expertním názoru 10 odborníků. Proto tři respondenti, kteří jsou pro zákaz procedury, byli požádáni o dovyplnění dotazníku.
- 5) Opakování analýzy vyplněných dotazníků.

3. VÝSLEDKY

Souhrnně lze konstatovat velmi opatrný přístup expertů, zvažujících obezřetně sociálně-právně-etická rizika procesu náhradního mateřství. Podrobně k jednotlivým položkám dotazníku:

3.1. REGULACE X ZÁKAZ, SCHVALOVACÍ PROCEDURY, PROVÁDĚNÍ

Žádný z respondentů nebyl pro neregulované prostředí. Pro úplný zákaz procedury se vyslovily tři osoby z deseti, jedna osoba vyjádřila názor pro regulaci pouze z důvodu, že se domnívá, že úplný zákaz nebude vzhledem k náladám ve společnosti průchozí.¹⁷

Obrázek 1: Rozložení odpovědí na otázku zákazu, respektive regulace a umožnění procedury v zahraničí

Regulace ano/ne	Legislativa dle země nm
Úplný zákaz	zákaz i mimo ČR
	legislativa dle země nm
Explicitní regulace	pouze v ČR
Explicitní regulace	

Jeden respondent popisuje své důvody pro explicitní zákaz takto:

„Je doloženo, že naprostá většina (mluví se až o 98 %) procedur nesplňuje podmínku nekomerčnosti a podmínku užití v situaci, kdy není alternativní řešení. Nevidím reálnou cestu jak tomu zabránit, i kdybychom v zákonu nastavili velmi přísné podmínky. Irsko, které zákon vytváří, se inspiroje NL, které má přísné podmínky. NL ale pokukuje po zákonech UK, kde jsou podmínky volnější. UK, kde je náhradní mateřství momentálně na cestě ke změně zákona (plánováno na 2021), pokukuje po Kalifornii, kde je to oficiálně komerční procedura pro kohokoliv. Indie a další asijské státy, které měly velmi propracovaný komerční systém, před dvěma lety změnily zákony na velmi restriktivní, protože se to rozvinulo v neudržitelný obchod se ženami a dětmi.“

Úplný zákaz je většinou chápán i pro procedury absolvované českými občany mimo území ČR. Respondenti navrhuující zákaz by v případě přivezení dítěte z NM v cizině na území ČR chápali akt jako obchod s dětmi a podle toho by postupovali. To znamená zahájení trestního řízení proti aktérům a vrácení dítěte do země narození nebo (kdyby se to nedalo zjistit) přiznání mu statusu nalezence a předání do náhradní rodinné péče. Jeden respondent zakazující proceduru v ČR ale vyjadřuje nepřímou možnost provádět náhradní mateřství v zahraničí, podle legislativy příslušné země, a akceptaci českou legislativou. Respondenti doporučující NM nějak v ČR regulovat se vyslovují jak pro akceptování procedury jen v rámci české legislativy (čtyři z deseti), tak pro akceptování zahraničních procedur dle legislativ v zahraničí (tři z deseti).

¹⁷ E-mailový komentář k zaslanému vyplněnému dotazníku.

Všichni experti se přiklánějí k centrálnímu posuzování a schvalování každé procedury. Osm z deseti volilo komisi nezávislou na Sekci asistované reprodukce České gynekologické a porodnické společnosti (SAR ČGPS), jeden z nich volil paralelně schválení ošetřujícím lékařem. Zbytek se domnívá, že centrální schvalování má být nezávislé na SAR, ale zároveň etickou komisí konkrétního pracoviště. Jeden z expertů uvádí, že: „pokud by byla přijata regulace MZ ČR, nebylo by nutné“. Lze tedy říci, že panuje shoda v požadavku na schvalování a kontrolovatelnost procedury náhradního mateřství, v zásadě centralizovanou formou.

Podobně u místa provádění panuje shoda na kontrolu minimálně prostřednictvím akreditovaných center, polovina expertů se domnívá, že by mělo jít o vyšší centralizace, ať již do jednoho, nebo dvou center v rámci Čech a Moravy.

Obrázek 2: Stanovisko ke schvalování a provádění procedury

Regulace	Schvalování	Provádění
Explicitní regulace	Centrální komise v rámci SAR + lékař	Jedno centralizované pracoviště
Explicitní regulace	Centrální komise v rámci SAR	Dvě pracoviště (Čechy, Morava)
		Akreditovaná centra
Úplný zákaz	Centrální komise mimo SAR	Jedno centralizované pracoviště

3.2. ŽADATELÉ

Respondenti se celkem shodují u otázek, kdo může žádat. Ve všech případech jde pouze o heterosexuální páry, šest respondentů navíc limituje sezdaností páru. Respondenti zcela vylučují žádosti osamělých jedinců (nežijících v páru), ale i žádosti párů stejného pohlaví. U věku žadatelů je v šesti případech převzat věkový limit ze zákona o specifických zdravotních službách (umělé oplodnění). Čtyři respondenti navrhují úpravu věkového limitu pro ženy směrem dolů, na 40 let.

Naprostá shoda u všech expertů souhlasících s regulovanou procedurou náhradní mateřství panuje pouze u medicínských důvodů náhradního mateřství. Experti nepřipouštějí jinou alternativu.

Z hlediska občanství žadatelů jsou názory poměrně různorodé, nicméně pokud by žadatelé nebyli občané ČR, je vyžadován trvalý pobyt. Jeden expert se nevyjádřil, čtyři vyžadují státní příslušnost alespoň jednoho žadatele.

Větší shoda je u potřebných doporučení pro žadatele, kde jde ve všech případech o shodu v potvrzené konzultaci s právníkem a psychologem, šest respondentů vyžaduje doklad o psychologickém vyšetření.

V rámci jiných případných omezení na žadatele se jeden expert vyjádřil z pohledu řízení o osvojení, tj. trestní rejstřík, zdravotní psychický i fyzický stav, finanční situace apod., takto:

„Trestní rejstřík, zdravotní stav psychický i fyzický, finanční situace apod. jsou skutečnosti, které jsou následně přezkoumávány soudem v rámci řízení o osvojení. Žádná ‚komise‘ nebude schopna předvídat, jak dané okolnosti bude následně posuzovat soud. S ohledem na uvedené mám za to, že nemá asi smysl přidávat kritéria, která žadatelé budou muset před započítím záměru dokládat a která budou posuzována. Možná by se dalo trvat na výpisu z rejstříku trestů a neumožnit přístup k proceduře osobě, která by se dopustila trestného činu na dítěti. V praxi jsem se však s takovou osobou v rámci realizace náhradního mateřství nikdy nesetkala.“

Druhý expert zdůrazňuje skutečně důkladnou a potvrzenou osvětu žadatelského páru – seznámení se všemi riziky procedury.

„Právní konzultace v širokém slova smyslu – nikoli jen poučení o tom, kdo bude dle české legislativy matka a otec dítěte a jak bude probíhat osvojení, ale též seznámení s riziky plynoucími z procesu; dobrý psychický stav všech zúčastněných, stejně tak velmi dobrý zdravotní stav všech zúčastněných, zejm. náhradní matky.“

3.3. NÁHRADNÍ MATKA

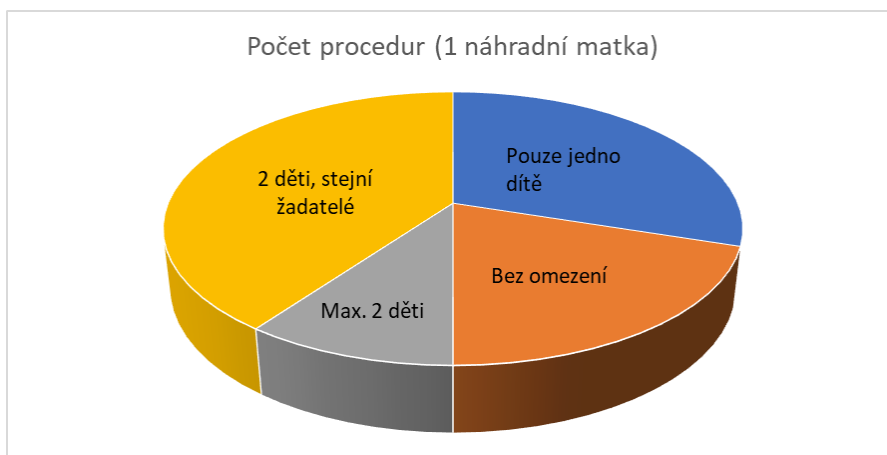
Pouze jeden z expertů omezuje partnerský status náhradní matky a vylučuje svobodné ženy, případně ženy žijící „pouze“ v partnerském svazku. Na druhou stranu všichni experti se shodují, že náhradní matka by již měla projít zkušeností s mateřstvím, tj. měla by mít minimálně jedno vlastní dítě. Z hlediska věku náhradní matky jsou dva expertní hlasy pro věk pod 40 let, ostatní respektují současnou zákonnou věkovou hranici 49 let.

Čtyři z deseti expertů nekladou žádné podmínky na náhradní matku z hlediska vztahu k žadatelům. Zbývajících šest se domnívá, že by náhradní matka měla být „dobře známá“, když už ne příbuzná.

Z hlediska občanství náhradní matky panuje větší přísnost než v případě občanství žadatelů. Osm z deseti expertů říká, že náhradní matka by měla mít občanství ČR, zbývajících dva vyžadují minimálně trvalý pobyt.

Rozdílné pohledy panují v otázce počtu dětí odnošených jednou náhradní matkou. Názory ukazuje obrázek 3:

Obrázek 3: Počet procedur na jednu náhradní matku

Náhradní matka by také podle expertů měla podstoupit větší počet odborných vyšetření nebo alespoň získat větší počet doporučení. Naprostá shoda je u nutnosti doporučení praktického lékaře a ošetřujícího gynekologa. Všichni se shodují na nutné konzultaci s právníkem a psychologem, šest expertů dokonce vyžaduje psychologické vyšetření. Doporučení dalších odborníků pak podle stanoviska ošetřujícího lékaře nebo gynekologa doporučuje osm z deseti expertů.

Obrázek 4: Posouzení procedury náhradního mateřství

Praktický lékař, Gynekolog	Psycholog	Právník	Jiné potvrzení
Povinné doporučení	Vyšetření	není nutná konzultace	nepožadováno
		Potvrzená konzultace	podle lékařů
	Potvrzená konzultace		potvrzení o přijatelné ekonomické situaci

Jako další kritéria pro výběr náhradní matky doporučují tři experti i její ekonomické podmínky. Ať již vyloučením nesolventní osoby (jeden expert), případně ověřením vhodných podmínek bydlení po dobu těhotenství, případně do předání dítěte.

3.4. GAMETY, EMBRYA

Všichni experti se shodují na požadavku původu gamet od žadatelů, a to jak spermií, tak vajíček. Tím se implicitně vylučují žádosti osob stejného pohlaví.

Experti doporučují transfer pokud možno jediného embrya, pouze tři experti by povolili dvě embrya v případě rozhodnutí ošetřujícího lékaře. Někteří experti mimo lékařské prostředí přiznávají, že nemají pro správné posouzení dostatečnou znalost.

3.5. PRÁVNÍ ASPEKTY

Experti se až na jednoho shodují na tom, že matkou je žena, která dítě porodí, a rodičovská práva a povinnosti jsou přenesena na žadatele formou adresného osvojení. Pouze jeden expert navrhuje, že matkou je od porodu žena-žadatelka.

Ohledně postavení otce se sedm expertů přiklání k dnešní právní normě tří domněnek otcovství, v případě vdané náhradní matky tedy přenos právního otcovství prostřednictvím adresného osvojení. Dva experti se přiklánějí k variantě, že otcem je od porodu muž-žadatel (bez ohledu na partnerský status s matkou-žadatelkou i partnerský status náhradní matky). Jeden expert je nevyhraněný a připouští obě varianty, viz obrázek 5:

Obrázek 5: Stanovení právního mateřství a otcovství

Kdo je matka	Kdo je otec
Matkou je žena, která dítě porodila, převod práv prostřednictvím adresného osvojení	Otec podle současné právní normy tří domněnek otcovství
	Otec od porodu muž-žadatel
Matkou od porodu žadatelka	obojí je možné

Jeden expert poznamenává:

„Asi bych zde prolomil tři domněnky otcovství a pro právní a faktickou jistotu bych se přiklonil k tomu, že by byl otcem muž, co by poskytl semeno, ale až porodem. Pokud by byl již potvrzením těhotenství a žena až osvojením, tak by zde vznikaly příliš komplikované vztahy. Tato právní úprava je vlastně v současné době dnes u nás, vyjma [situací], když je náhradní matka vdaná. Tedy toto bych prolomil, aby to bylo stejné jak u vdaných, tak svobodných či rozvedených.“

Všichni experti se shodují na právu dítěte znát všechny osoby zúčastněné na jeho vzniku, tři z expertů ale omezují právo na kontakt s náhradní matkou, případně její rodinou, až na dobu dospělosti. Nutno však zdůraznit, že všichni experti podporující regulaci trvají na využití obou vlastních gamet žadatelského heterosexuálního páru. Nejde tedy zde v žádném případě o tzv. „open identity“ systém, v němž dítě má právo znát identitu dárce spermií a dárkyně vajíčka (genetických rodičů). Všichni experti se shodují na tom – viz výše – že žadatelé musí být rodiči genetickými.

3.6. KOMPENZACE

Ohledně náhrad vynaložených nákladů se experti shodují v kontrolovaném objemu náhrad, ať již prostřednictvím paušálu (3/10), nebo doložitelných nákladů (7/10). Rozhodně se vylučuje jiná forma odměny, tím však není vyloučena potenciální nelegální odměna „bokem“.

3.7. CESTY HLEDÁNÍ NÁHRADNÍ MATKY

Způsob vyhledávání kontaktu u těch expertů, kteří uvažují, že náhradní matkou může být i cizí osoba, se u dvou omezuje na inzerci a sociální sítě, jeden zvažuje i možnost neziskových kontaktních organizací, jeden by povolil i kontaktní organizace komerční – viz obrázek 6.

Obrázek 6: Navázání kontaktu žadatelů s náhradní matkou

Vztah matky a žadatelů	Navázání kontaktu
Dobře známá	-
I cizí osoba	Soc. sítě, inzerce
	Soc. sítě, inzerce, neziskové agentury
	libovolně včetně komerčních agentur

ZÁVĚR

Souhrnně lze konstatovat velmi opatrný přístup expertů zvažujících obezřetně sociální, právní, etická a další rizika procesu náhradního mateřství. Žádný z respondentů nebyl pro neregulované prostředí. Pro úplný zákaz procedury se vyslovily tři osoby z deseti, argumentují obchodem se ženami, dětmi a gametami. Jedna osoba se vyjádřila pro regulaci pouze z důvodu, že se domnívá, že úplný zákaz nebude vzhledem k náladám ve společnosti průchozí. Většina expertů je tedy pro povolení procedury za jasně definovaných podmínek.

Všichni experti se přiklánějí k centrálnímu posuzování a schvalování každé procedury. Osm z deseti volilo komisi nezávislou na Sekci asistované reprodukce České gynekologické a porodnické společnosti (SAR ČGPS). Podobně u místa provádění panuje shoda na kontrole minimálně prostřednictvím akreditovaných center, polovina expertů se domnívá, že by mělo jít o vyšší centralizaci, ať již do jednoho, nebo dvou center v rámci Čech a Moravy.

Jako žadatelé mohou být akceptovány pouze heterosexuální páry s jasně medicínsky definovanou vážnou poruchou schopnosti donosit a porodit dítě. A i tyto páry mohou k proceduře přistoupit pouze, pokud mají vlastní gamety, tedy když budou genetickými rodiči plánovaného dítěte.

Pokud jde o věk, většina expertů se přiklání k věkovým hranicím danými současnou legislativou, tedy u ženy do 49 let věku. Z hlediska občanství žadatelů jsou názory poměrně různorodé, nicméně pokud by žadatelé nebyli občané ČR, je vyžadován trvalý pobyt. Větší shoda je u potřebných doporučení pro žadatele, kde jde ve všech případech o shodu v potvrzené konzultaci s právníkem a psychologem. Šest respondentů vyžaduje doklad o psychologickém vyšetření.

Náhradní matka by podle expertů měla podstoupit větší počet odborných vyšetření. Naprostá shoda je u nutnosti doporučení praktického lékaře a ošetřujícího gynekologa. Všichni se shodují na nutné konzultaci s právníkem a psychologem, šest expertů dokonce vyžaduje psychologické vyšetření. Doporučení dalších odborníků pak podle stanoviska ošetřující lékaře nebo gynekologa doporučuje osm z deseti expertů. Její věk by podle většiny expertů měl také odpovídat současné legislativě. Pouze jeden z expertů omezuje partnerský status náhradní matky a vylučuje svobodné ženy, případně ženy žijící „pouze“ v partnerském svazku. Na druhou stranu všichni experti se shodují, že náhradní matka by již měla projít zkušeností s mateřstvím, tj. měla by mít minimálně jedno vlastní dítě. Rozdílné pohledy panují v otázce počtu dětí odnošených jednou náhradní matkou, ale většina to omezuje dvěma, ideálně odnošenými pro stejné žadatele (aby děti mohly být sourozenci). Z hlediska občanství náhradní matky panuje větší přísnost než v případě občanství žadatelů. Osm z deseti expertů říká, že náhradní matka by měla mít občanství ČR, zbývající dva vyžadují minimálně trvalý pobyt.

Rozdílné pohledy jsou také na vztah mezi žadatelem a náhradní matkou. Mírná většina (šest z deseti) se domnívá, že by náhradní matka měla být „dobře známá“, když už ne příbuzná žadatelů. Zbývající čtyři nekladou žádné podmínky na náhradní matku z hlediska vztahu k žadatelům. Způsob vyhledávání kontaktu u těch expertů, kteří uvažují, že náhradní matkou může být i cizí osoba, se u dvou omezuje na inzerci a sociální sítě, jeden zvažuje i možnost neziskových kontaktních organizací, jeden by povolil i kontaktní organizace komerční. Se vztahem souvisí i kompenzace. Experti se shodují v kontrolovaném objemu náhrad, ať již prostřednictvím paušálu (3/10), nebo doložitelných nákladů (7/10). Rozhodně se vylučuje jiná forma odměny, náhradní mateřství by v ČR mělo zůstat nekomerční procedurou (tím však není vyloučena potenciální nelegální odměna „bokem“).

Experti se až na jednoho shodují na tom, že právní matkou má zůstat žena, která dítě porodí, a rodičovská práva a povinnosti mají být přenesena na žadatele formou adresného osvojení. Sedm z deseti expertů se přiklání k udržení současné dnešní právní normy tří domněnek otcovství, v případě vdané náhradní matky tedy přenos právního otcovství prostřednictvím adresného osvojení. Všichni experti se shodují na právu dítěte znát všechny osoby zúčastněné na jeho vzniku, tři z expertů ale omezují právo na kontakt s náhradní matkou, případně její rodinou, až na dobu dospělosti.

Závěry expertů jsou v podstatě totožné s doporučeními Sekce asistované reprodukce ČGPS ČLS.

Příspěvek vznikl za podpory grantu: GAČR 17-07753S „Náhradní mateřství v ČR: právní, psychosociální a etická analýza“

REFERENČNÍ SEZNAM:

DOSKOČIL, O. „Any surrogate mothers?” A Debate on surrogacy in internet discussion forums. *Human Affairs*. 2020, Vol. 30, Iss. 1, s. 10–26.

FENTON-GLYNN, C. Adoption and surrogacy – two sides of the same coin? Mezinárodní konference *Cesta za rodinou – Příběhy mezinárodní adopce. Právo, trendy a zkušenosti*. Brno, 15.–16. 5. 2019.

HONZOVÁ, I. – PRUDIL, L. – ZEMENOVÁ, A. – PRUDILOVÁ, L. Selected legal aspects of surrogacy. *Human Affairs*. 2020, Vol. 30, Iss. 1, s. 38–46.

KONEČNÁ, H. Anonymita v dárcovství gamet. *Gynekologie a porodnictví*. 2019, roč. 3, č. 4, s. 239–243.

KONEČNÁ, H. et al. Kritéria pro výběr náhradní matky. *Česká gynekologie*. 2019, roč. 84, č. 1, s. 28–32.

KONEČNÁ, H. et al. Rodičem kdykoliv a jakkoliv? Průvodce asistovanou reprodukcí a náhradní rodinnou péčí. Praha: Mladá fronta, 2017.

KONEČNÁ, H. – HONZOVÁ, I. – PRUDIL, L. – PRUDILOVÁ, L. – ZEMANDLOVÁ, A. – MICHELOVÁ, E. – RUMPÍKOVÁ, T. – RUMPÍK, D. Surrogacy in the Czech Republic from the point of view of the law office: experience for the years 2009–2018. *Poster – 35th Annual Meeting of European Society of Human Reproduction and Embryology*. Vídeň, červen 2019.

KONEČNÁ, H. – NOVÁKOVÁ, K. Access to medically assisted reproduction for legal persons: Possible? *Ethics and Bioethics (in Central Europe)*. 2018, Vol. 8, Iss. 1–2, s. 109–120.

KONEČNÁ, H. – SVATOŠ, R. Issues in determining parenthood in „surrogacy”. *Human Affairs*. 2019, Vol. 29, Iss. 2, s. 129–144.

KONEČNÁ, H. – SVATOŠ, R. Sdílená odpovědnost v proceduře náhradního mateřství. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. 2018, Vol. 8, No. 3, s. 54–67.

KONEČNÁ, H. – NOVÁKOVÁ, K. – PRUDIL, L. – HONZOVÁ, I. – PRUDILOVÁ, L. Náhradní mateřství: stav v České republice a odpovědnost praktického lékaře. *Praktický lékař*. 2018, roč. 98, č. 6, s. 270–274.

NOVÁKOVÁ, K. – KONEČNÁ, H. – SUDOVÁ, M. Náhradní mateřství v České republice: způsoby hledání náhradní matky. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. 2018, Vol. 8, No. 2, s. 32–42.

RUMPÍK, D. – RUMPÍKOVÁ, T. – POHANKA, M. – VENTRUBA, P. – BELAŠKOVÁ, S. Gestational surrogacy in the Czech Republic. *Biomedical Papers*. 2019, Vol. 163, Iss. 2, s. 155–160.

RUMPÍKOVÁ, T. – OBORNÁ, I. – BELAŠKOVÁ, S. – KONEČNÁ, H. – RUMPÍK, D. The attitudes of IVF patients treated in the Czech Republic towards informing children born after gamete donation. *Biomedical Papers*. 2018, Vol. 162, Iss. 1, s. 26–31.

SVATOŠ, R. – KONEČNÁ, H. Náhradní mateřství v trestněprávních konsekvencích. *Trestněprávní revue*. 2019, č. 1, s. 7–13.

SVATOŠ, R. – KONEČNÁ, H. Surrogacy with respect to criminal law. *The Lawyer Quarterly*. 2019, Vol. 9, No. 3, s. 197–212.

ŠVESTKOVÁ, R. – KONEČNÁ, H. – SVATOŠ, R. Legal position of an agency intermediating surrogacy in the Czech Republic. *The Lawyer Quarterly*. 2020, Vol. 10, No. 2, s. 92-105.